

Анотація. У статті представлено спробу пояснити відношення антонімічності між словами з точки зору їх логічної природи. Розглянуто логічне та лінгвістичне трактування протилежності як основи антонімії. Проаналізовано характер та типи логічного зв'язку між поняттями, які ведуть до виникнення відношень протилежності у лексичі, виділено семантичні класи антонімів.

Ключові слова: протилежність, опозиція, інтенціонал, екстенціонал, контрарність, контрадикторність, комплементарність.

Summary. The research presents an attempt to explain the antonymic relations between words in terms of their logical nature. Language analysis with assistance of the data of logical science becomes important due to the fact that the interpretation of any formal language structure first comes into contact with its internal logical content. Thus, logical and linguistic interpretations of oppositeness as the basis for antonymy are considered. The nature and types of logical connection between the concepts that lead to the emergence of opposite relations in vocabulary are analyzed, together with identification of the semantic classes of antonyms. It is proved that the analysis of antonymous relations should be conducted on the basis of general category of incompatible concepts. Herewith the logical division of these concepts into contrary and contradictory should not be used in the sense that antonyms supposedly express the concepts of only one of the members of this division. The extreme contrariety is demonstrated not only by contrary, but also by contradictory oppositions formed by the logical operation of negation. Intensional and intensional-extensional types of contradictory antonyms are differentiated. Within semantics intensional contradictoriness is often identified by the term «complementarity». Intensional-extensional contradictoriness can be viewed as a source of “incomplete”, “softened” antonymy. It can be ascertained only with the help of identifiers of pragmatic character and context.

Keywords: oppositeness, opposition, intensional, extensional, contrariety, contradictoriness, complementarity.

Отримано: 23.10.2015 р.

УДК 811.161.2'282.2'367.4(477.43)

Мозолюк О.М.

ДІЕСЛІВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ З СЕМАНТИКОЮ КОНТАКТНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ В ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Подільський говір завжди був і залишається тим невичерпним джерелом багатющого мовного матеріалу, який привертає і привертає увагу багатьох істориків, фольклористів, діалектологів. Розмаїття лексичних форм, граматичних варіантів, синтаксичних конструкцій у мовленні носіїв західноподільської говірки є надзвичайно цікавою й благодатною ділянкою для наукової роботи лінгвістів.

Мета нашої статті – описати дієслівні словосполучення зі значенням контактної локалізації в західноподільських говірках, з'ясувати особливості їх складу та функціонування.

Джерелом написання розвідки є діалектні матеріали, зібрані експедиційним методом у 87 населених пунктах Хмельницької і Тернопільської областей, а також фольклорні записи з Поділля.

У досліджуваних говірках найпоширенішими є дві групи дієслівних словосполучень із семантикою контактної локалізації: це словосполучення, що виражають локалізацію предмета або його дії в межах просторового орієнтира, і словосполучення з семантикою поширення дії по поверхні просторового орієнтира. Дієслівні словосполучення, у складі локативних синтаксем яких функціонує первинний прийменник *в(у)* ($V \cdot v(u) \cdot S_1$), передають семантику внутрішнього перебування предмета [10, 52], а словосполучення з прийменником *на* ($V \cdot na \cdot S_1$) – семантику зовнішнього місцеперебування [10, 61]. Проте в окремих умовах контексту, «найчастіше при поєднанні з назвами необмежених або частково обмежених просторів» [1, 91], такі словосполучення у говірках досліджуваного континууму повністю або частково нейтралізують свої диференційні ознаки і набувають при цьому надзвичайно широкої семантики, виражаючи узагальнене значення локалізації в межах просторового орієнтира. Наприклад: *Йіван ни |хочи робити ў |пол'у* (Пч); *бачу та|мо / ж'ін'ки ўже |робл'ат на |пол'і* (Рхн); *ўже з|малку |а |т'ашко робила ў |пол'у* (Хпт); *трахтори|нин'і |будут робити на |поли доп'ізна* (Жр); *|а робила на |пол'і / і ў |буд'івел'н'і |бригад'і на |хутор'і / і на |ферм'і* (Слб) та інші.

У наведених прикладах ми простежуємо синонімічне вживання прийменників *в* та *на* в структурі прийменниково-відмінкових форм місцевого відмінка. Лексичне наповнення залежного локативного компонента іноді має надзвичайно велике значення у виборі моделі дієслівного

словосполучення, коли зв'язок загальної семантики контактної локалізації словосполучення і семантики залежного компонента є тісним. Таке явище поширене не лише в говірковому мовленні, але й у синтаксичній системі української літературної мови. Цю думку поділяють й інші українські мовознавці, зокрема Н. М. Сологуб, котра наголошує на тому, що вживання іменника *поле* у функції локативної синтаксеми в місцевому відмінку в структурі словосполучень можливе тільки тоді, коли йдеться про *поле*, на якому вирощують урожай [19, 117].

У складі дієслівного фразеологічного словосполучення *шукати в'їтра ў пол'у*, що функціонує в синтаксичній системі досліджуваних говірок у варіантах (*шукати в'їтра ў поли; гл'ади в'їтра ў пол'у; знайти в'їтир ў пол'і; гл'ад'їти ў пол'у в'їтру* і под.), як і в сучасній українській літературній мові [15, 203], прийменник *в* ніколи не варіює з прийменником *на*, оскільки прийменниково-відмінкова форма *ў пол'у* «пов'язується з поняттям *поля* взагалі» [19, 117].

Зауважимо, що для частини аналізованих говірок характерне паралельне вживання дієслівних словосполучень V·в·S₁ і V·на·S₁. Наприклад: *робити ў пол'у // на пол'у* (Яр, ВЛ, СГ, Глш, Хр); *робити ў пол'і // на пол'і* (Км, Ямп, Крн, Кр, Лч, Рг); *робити ў пол'і // на пол'і // ў пол'у // на пол'у* (Вр, Тр); *робити ў поли // на поли* (Св, Ів, ІП) і под.

Серед локативних синтаксем іменників *город, базар, село, подвір'я, газета, море, убора, долина, конюшина* тощо в структурі локативних словосполучень (V·в·S₁, V·на·S₁) досліджуваного ареалу простежуємо синонімію, наприклад: *це не так воно лехко / це т'їл'кино / той товар роск'ласти кожній раз^с на базари* (Стр); *можи / у других с'єлах по-друго^му роб'їт / а ў нас так* (Бгв); *ходили води аж до поповой кирниці / а зараз^с ѝе ў нас на по^дв'їрїї* (Бгв); *два брат'ї на газет'ї сфотографован'ї тожи // вони с'лужат / ѝак воно / ў Одес'ї / обидва мораки / н'їби на мору / во / і с'хож'ї на газет'ї / точно* (Пдл); *на ўбор'ї там / коло магаз'їну / ѝже не^дїл'а / музика грала* (Кп); *пасу тїл'ата ў Боїков'ї долин'ї* (Крв); *пасли худобу на кон'ушин'ї* (Жр) і под.

Змішування прийменників *на* й *в* було властиве і для староукраїнської мови [9, 9]. Численні приклади паралельного вживання двох моделей (V·в·S₁, V·на·S₁) дієслівних словосполучень із однаковими лексемами в ролі локативних синтаксем засвідчуємо не лише в західноподільських говірках, а й, наприклад, у частині східноподільських (*ї ѝа ў пол'ї дужи л'убл'у прац'увати; з дїтинства прївикла на пол'ї*) [5, 404]; західноволинських (*була ў пол'ї* [21, 209]; *на поли зач'єли с'їїати* [21, 211]); наддністрянських (опільських) (*вуна роби на поли* [18, 95]; *роби ў поли* [18, 116]; *прац'увала-м ў гурод'ї* [18, 117]; *на гурод'ї зац'вила ружеїка* [18, 129]); східнополіських (*урожай на пол'ї* [8, 79]; *у с'ому пол'їе ўродило* [8, 84]); закарпатських (*с'н'їх був у пол'у // на пол'у* [7, 103]; *робит у поли і на поли* [16, 153]) та інших. Однак у деяких українських говірках перевага надається одному з прийменників. Так, у говірках Нижнього Подністров'я при дієсловах *працювати* (*робити*), коли йдеться «про хлібні злаки, городні культури і т. ін., часто вживається місцевий відмінок з прийменником *на*» [6, 73]. В гуцульських говірках – *робити на поли* (Мкт, Пст), але *робити ў горор'ї* (Крс); буковинських – *рос'те на поли* [13, 37]; *на там'тому пол'ї трактор здр'їбна подраї* [12, 99]; середньополіських – *пос'ад'їл'ис' на пол'ї* [4, 87], але – *у болотаг* [4, 25]; *стоїт дв'ї верб'ї на пол'ї* [3, 132].

Дієслівні словосполучення розглянутих моделей простежуємо і в подільському фольклорі, зокрема в народних піснях, казках, прислів'ях, етнографічних записках і т. ін. Наприклад: *Е много куколю на полю* [2, 45]; *Ой дай же, Боже, в'є городі зїллє* [20, 290]; *Панє господару, на вашїм'є дворї ростє деревце* [20, 390]; *Мав в полю траву* [11, 3]; *Щось курут на полю* [11, 5]; *Бог даст долю и в чистїм полю* [17, 113]; *На городі верба росла* [14, 101]; *Ой у полю, в полю Вода човна носить* [14, 146] тощо.

Переважає більшість дієслівних словосполучень із семантикою контактної локалізації просторових синтаксем є синтаксичними структурами, що мають елементарну семантико-синтаксичну будову, зумовлену локативною валентністю головного вербального компонента. Такі дієслівні словосполучення на семантико-синтаксичному рівні мови обов'язково пов'язується з реченневими структурами, утвореними предикатними синтаксемами локативного стану.

Умовні скорочення назв населених пунктів

Бгв – Баговиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; ВЛ – Велика Левада Городоцького р-ну Хмельницької обл.; Вр – Врублівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; Глш – Глушківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.; Жр – Жердя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; Ів – Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.; ІП – Іване-Пусте Борщівського р-ну Тернопільської обл.; Км – Куманів Городоцького р-ну Хмельницької обл.; Кп – Капустяни Новоушицького р-ну Хмельницької обл.; Кр – Карижин Віньковецького р-ну Хмельницької обл.; Крв – Криваченці Волочиського р-ну Хмельницької обл.; Крн – Корначівка Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.; Крс – Красник Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.; Лч – Лучки Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; Мкт – Микитинці Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; Пдл – Пудлівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;

Пст – Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; Пч – Почапинці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; Рг – Рогізна Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; Рхн – Рахнівка Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.; Св – Свіршківці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; СГ – Слобідка-Глушківська Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.; Слб – Слобідка Новоушицького р-ну Хмельницької обл.; Стр – Струга Новоушицького р-ну Хмельницької обл.; Тр – Тарасівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.; Хпт – Хоптинці Городоцького р-ну Хмельницької обл.; Хр – Хропотова Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; Ямп – Ямпільчик Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.; Яр – Яромірка Городоцького р-ну Хмельницької обл.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1980. – 288 с.
2. Галько І. Народний звичай і обряди з околиць над Збручем. – Частина I / І. Галько. – Львів, 1860. – 57 с.
3. Гладкий П. Говірка села Блискавиці Гостомельського району на Київщині / П. Гладкий // Український діалектологічний збірник. – Книга 1. – К., 1928. – С. 93-141.
4. Говірки Чорнобильської зони : тексти / упорядн. П. Ю. Гриценко та ін. – К. : Довіра, 1996. – 358 с.
5. Говори української мови : збірник текстів. – К. : Наукова думка, 1977. – 592 с.
6. Дзедзелівський Й. О. Спостереження над синтаксисом українських говірок Нижнього Подністров'я / Й. О. Дзедзелівський // Діалектологічний бюлетень. – Випуск 5. – К. : Видавництво АН УРСР, 1955. – С. 59-78.
7. Добош В. И. Синтаксические функции у(в)+местного падежа в украинских южнокарпатских говорах / В. И. Добош // Сопровождение по Общеславянскому лингвистическому атласу (Черновцы, 4-7 октября 1976 г.) : тезисы докладов. – М., 1977. – С. 102-104.
8. Жилко Ф. Т. Дифтонги в чернігівських говорах / Ф. Т. Жилко // Діалектологічний бюлетень. – К., 1956. – Випуск 6. – С. 71-88.
9. Зарудняк О. А. З історії керування місцевим відмінком в українській мові / О. А. Зарудняк // Українська мова в школі. – 1958. – №6. – С. 8-14.
10. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – К.-Одеса : Вища школа, 1981. – 144 с.
11. Левченко М. Казки та оповідання з Поділля : в записках 1850-1860 рр. / М. Левченко. – К., 1928. – Випуск 1-2. – 598 с.
12. Леонова М. Прислівники в буковинських говорах / М. Леонова // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. Наукові записки. Серія філологічних наук. Випуск 11. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1961. – Т. 42. – С. 92-102.
13. Матеріали до словника буковинських говірок : навчальний посібник. – Випуск 5. – Чернівці : Чернівецький державний університет, 1978. – 100 с.
14. Народні пісні в записках Степана Руданського. – К., Музична Україна, 1972. – 292 с.
15. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська школа, 1991. – 448 с.
16. Орос В. І. Из спостережень над говірками Хустського району, Закарпатської області / В. І. Орос // Наукові записки Ужгородського університету : діалектологічний збірник. Випуск 2. – Ужгород, 1957. – Т. 26. – С. 135-154.
17. Приказки, прислів'я, і таке інше / уклад М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
18. Приступа П. І. Говірки Брюховецького району Львівської області / П. І. Приступа. – К. : Видавництво АН УРСР, 1957. – 136 с.
19. Сологуб Н. М. Синтаксична варіативність прийменниково-відмінкових конструкцій місцевого відмінка / Н. М. Сологуб // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 115-120.
20. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западнорусскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Юго-западный отдѣлъ // Матеріали и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. – С.-Петербургъ, 1872. – Т. 3. – 488 с.
21. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів : Львівський державний педагогічний інститут, 1957. – 256 с.

Анотація. Автор статті намагається схарактеризувати дієслівні словосполучення з контактною локативною семантикою на матеріалі діалектних текстів, записаних власноруч у населених пунктах Західного Поділля, зокрема словосполучення, що виражають локалізацію предмета або його дії в межах просторового орієнтира.

Ключові слова: локалізація, синтаксема, дієслівні словосполучення, просторовий орієнтир, західноподільські говірки.

Summary. The article deals with the verbal word-combinations with pin locative semantics on material of dialectal texts written in handwritten in the settlements of Western Podilia, in particular the word-combinations that express localization of the object or his actions within the limits of spatial reference-point.

The source of writing of the article are the dialectal materials collected by the expeditionary method in 87 settlements of the Khmelnytsk and Ternopil areas, and also folklore records from Podilia.

In the investigated manners of speaking most widespread are two groups of epy verbal word-combinations with semantics of pin localization: this word-combination, that the express localization of the object or his actions within the limits of the spatial reference-point, and the word-combination with semantics of the distribution of operating under the surfaces of spatial reference-point.

The verbal word-combinations, in the composition locative syntaxems that primary pretext functions *in*, pass to semantics of internal stay of the object, and word-combination with a pretext *on* – semantics of external residence. However in the separate terms of context, mostly at combination with the names of unlimited or partly limit spaces, such word-combinations in the manners of speaking of the investigated continuum fully or partly neutralize the differential signs and acquire extraordinarily wide semantics here, expressing the generalized value of localization within the limits of spatial reference-point.

Swingeing majority of the verbal word-combinations with semantics of pin localization of spatial syntaxems is syntactic structures that have an elementary semantic-syntactic structure, predefined locative valency of the main verbal component. Such verbal word-combinations at the language semantic-syntactic level necessarily contact with sentence structures, well-educated the verbal syntaxems of the locative state.

Key words: localization, syntaxema, verbal word-combinations, spatial reference-point, Western Podilia dialect.

Отримано: 15.10.2015 р.

УДК 811.1612'373+340.113

Монастирська Р.І.

СЕМАНТИКА ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ (ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОСТІ)

Суть проблеми. Мова законодавства – це офіційна мова державної влади, якою вона «розмовляє» з громадянами. Природа юридичного змісту права країн світу з різним устроєм є відмінною, але форми мовної реалізації, терміни є спільними, прийоми формулювання норм права – близькими. Так, мові законодавства більшості сучасних держав властиві спільні латинські терміни, що виникли в Давньому Римі та Візантії, коли правова форма була ретельно відпрацьованою, а юридична система – досконалою.

У заданій площині набуває актуальності дослідження змісту термінів законодавства, що є чи не найменш розробленим і складним питанням термінології, адже взаємопов'язані наукові поняття та явища зовнішнього світу проектуються на систему мови, елементи якої підлягають внутрішнім мовним процесам. У цьому аспекті семантичний аналіз правових термінів є важливим для адекватного тлумачення номінованих понять, закріплених у відповідних термінологічних значеннях, про що свідчать наукові розвідки Л. М. Василькової [1], В. Я. Карабаня [3], А. М. Ляшук [5] та ін.

Мета статті полягає в здійсненні семантичного структурованого опису термінів на позначення понять права користування чужим майном. Об'єктом наукової розвідки послуговували терміни *servitum*, *emfitevzis*, *суперфіцій*, що утворюють парадигматичне угруповання – семантичну підгрупу (далі СПГ).

Інтерес до зазначених термінів зумовлений їхньою появою в Цивільному кодексі України (далі ЦКУ), прийнятому 2003 року за часів незалежності, оскільки за радянської доби Цивільний кодекс Української РСР «права обмеженого користування чужим майном не визнавав, не охороняв і не захищав» [7, 3].

Фактично терміни *servitum*, *emfitevzis*, *суперфіцій* ведуть свій родовід з часів стародавнього римського приватного права. Римські юристи залишили нам у спадок детально обґрунтовані норми, які регулювали майнові відносини у зв'язку з виникненням прав на чужі речі (майно) й, відповідно, дали досконалу термінологію на закріплення змісту цих понять: *servitus* (*servi-*